

ՀԱՆԴԻՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Վր Կրտսերարարի ամեն ամսոյ սկիզբը:
 Բաժանորդագրին է կամ թիկի վճարելի՛ Տարեկան 8 ֆր. —
 4 րր. : — Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. — 2 րր. 50 կոպ. :
 Մեկ թիկ առանձին՝ 4 ր. վճարատուի 1 ֆր. — 50 կոպ. :

Եւրոպայում ինքնուրույն կ'ընենաւ, Միկ-
 թարեան Միջառնակ ինքնուրույն վրայ է:
 Ընտրու ժողովը յոյժազարեան վրայ է:
 Ժամանակները առանձին սակարկութեամբ:

ԲՈՂՈՑԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՌՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՄԻՐԱԿԱՆ — Հետազոտութիւնը նախնական
 ռազմութեան վրայ:
 ՊԵՏՄԱՐԱՆԱԿԱՆ — Լեւոնարտոյ տա Վինչի թ շալ-
 տատան:
 ՆԵՆՍԱՅՐՈՒԹԻՒՆ — Գրիգոր Սիմայեան:(Պատկեր):
 ՄԱՅՆԱՍՏՈՍԱԿԱՆ — Առաքել Իսկրիծեցի:
 ԲԱՆԱՏԵՂԱԿԱՆ — Առաւուտ:

ՄԱՐԿԵՏՈՒԹԻՒՆ

ՏՅՆՏՍԱԿԱՆ — Սովորական գործախմութեանց ան-
 միջական ռաբոնդը:
 ՊԵՏՐՈՊՈԼԻՍԱԿԱՆ — Պողոտտու ժողով պատու թա-
 ճացնելու կերպ: — Եւզակ մշակութիւն: — Ժա-
 նորու նեղուցներն անփութ ընել: — Յակնիք
 թագմացնել տոբակու:

ԲՈՂՈՑԿՈՒՆ

ԵՆՏՈՒ ԺՅՈՒՅՈՒՅ — Վերջին ժամանակներ վեպ մը:

ՍԵՆՏԻՍԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՌՈՒՐ — ՏՅՆՏՍԱԿԱՆ — ՄԱՆՐԱՌՈՒՐ

ԲՈՂՈՑԿՈՒՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՈՐՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՄԻՐԱԿԱՆ

ՀԵՏԱՉՏՅՈՒԹԻՒՆ ԵՆՏԻՍԱԿԱՆ ԲՈՂՈՑՈՒՆԻ ՎՐՈՑ

ՈՐՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՄԱՅՆԱՍՏՈՍԱԿԱՆ

(Ըրդարութիւն)

16.

Ե. ՄԱՐԱՏ ՄՊԱՐԱՊՅԵՏ

Տարեկարգ և՛ Օրինաց մատենան:

Պրատու արխատարութեամբ և ամպորեն մա-
 տենադրութիւնն ծնականընելու գործակից եղող մա-
 տենադրաց մէջ նշանաւոր գիրք կը բուն Միջատ
 սպարապետ (ծնեալ 1208ին, վախճանեալ 1276ին),

Քարտեզը թէ սպարապետ օրինակը եւ թէ մեր
 ձեռագրին մէջ կարգաւ: Ի թուին ՈՒՆ. (== 1208)
 ծնաւ Միջատ Գաւառապետ թարգմանող պատմութեանս ղ,
 Բայց 4. Գ. Ե. Ե. Վ. Վերին երկու տարի յառաջ, այս ինչը

մին ի հաշակաւոր հայտերին՝ որ պայծառացան ի
 ժամանակի իշխանութեան Ուուրբենեան: Գրու-
 թեանս բանասիրական նիւթն ու նպատակն չէ նե-
 րեր խօսիլ Հեղինակիս յեղին բարձր պնդուականու-
 թեան եւ թագաւորական զարմին հետ ազգացու-
 թեան վրայ, եւ ոչ յառաջ բերել գեղականագի-
 տական սպարապետ մէջ հայտերեաց մատուցած ծա-
 ւայութիւնը կամ պատերազմի զաշտող վրայ
 կատարած քաջագործութիւնը՝ որովք եւ կերպ
 նր գիտցապէս կենցեղ: Մեզի կը մնայ զմիջատ
 նկատել պարզապէս իրբեւ ևսակախօս մատենագիր,
 որ գիտցած է այնպէս ճարտարութեամբ ի կիր ա-
 կանել իւր գրելը՝ ինչպէս քաջութեամբ գործածած
 է իւր սուրն: —

Հեղինակիս գրաւորական գործունէութեան
 վրայ՝ մինչեւ անցեալ դարուն վերջին՝ այնչափ
 միայն ծանօթ էր թէ ունի գրուել թիւն մի պատմա-
 կան, որ այլ ևս նմանօրինակ գրուածք պէ՛ն կո-
 ռուսեան կը կարծուէր: Հազիւ դարուն կէսին իմա-
 ցուեցաւ թէ կան ձեռագիր օրինակք մատենին, եւ
 սակաւ մի յետոյ՝ դարուն երկրորդ կիսոյն առաջին
 տասնեկին՝ երկու այլեւայլ սպարապետութիւնք հրա-
 տարակուեցան՝ Սմբատ պատմագիր եւ Տարեկարգ
 Սմբատայ անուամբ:

Այս հրատարակութեանց վրայ քանի մի տա-
 րի անցնելէն ետեւ, յանկարծ յերեւան ելաւ այլ
 ընդարձակագրին երկարութիւն Մատենագիրս,
 այն է՝ Օրինաց մատենան կամ Դոտտատմագիրք,
 յորում կը բաժանակին Ամիրք (օրենսդրութիւն)
 Ամիրդայ եւ Դատտատմագիրք Միկնիթարայ Գա-
 շի՛ նոր խմբագրութեամբ: Եւ թեպէտ հնար չէ
 լինել պահպանութեամբ որոշել թէ այս գրու-
 թեանց սրն է հնագոյնն, սակայն եւ այնպէս մեր

ՈՒՆ. (== 1206) արին դնել պատմագրին կը կարծե-
 ւ Սեման համարի, կը թէ ՈՒՆ: Եւ ինչպէս ՎՊԱՅՈՒՆ
 «կան» զոր սպարապետ եւ թագաւոր Ըմբենեան ՈՒՆ: ղ
 (Բարսեղ, 1876, էջ 380.) Վեզի այլ հոսքով կը հա-
 տանք ի գրութեանն, որ կը գրէ ի կարգին Sempad...
 naquit l'an 1206 (et non 1208) comme lui-même l'indique
 dans ses Annales, mais il n'est pas. 2 րր. սուրբ. J'ai cru né-
 cessaire de faire cette remarque; car ordinairement dans
 les éditions tant de l'original que des traductions des
 Annales de Sempad, on lit la date arménienne ՈՒՆԻ (657
 — 1208) au lieu de ՈՒՆԵ (655 — 1206), qui je préfère, et
 qui exige la condition de l'histoire pour plusieurs raisons.
 (ՈՒՊ. էջ 299. ցեւ եւ. Assises d'Antioche, Venise, 1876,
 introduction, VIII.)

բանասիրական գննութիւնը կը պահանջեն որ հետագայեան նախ զՏարեգիրս, եւ ապա՝ զՕրինաց մասունն իւր կրին մասամբն:

Ա. ՏԱՐԵԳԻՐԻ

Առաջին տեսակը մեր Տարեգիրքն է Մտաւոր յամբ 1856. ք ձեռն լինելու ցորտեան ժամանակն որ իւր Յոստանութեան մէջ (էջ Բ. Բ.) որպէս ժողով ստեղծութեան եւ այլ թէ Տարեգիրքին մասինն կըլ ըստ միջ թիւն զբարեբերմանի՝ զոր «անէր ի ձեռն», առաջ ծանուցանել թէ որ ժամանակն եւ ինչպիսի է ոյն դարձան: Միայն կոտորակներն թէ Չհաստատուելով՝ առաջը քաղաքական թեման զոր յարմար էր անձնապէս «սպառնալով» ու ինչպիսի յամբանն չհարապատուութեան թեմանն: — Երկրորդ տարբերակն եղան է ի Փարիզ, յամբ 1859. ք ձեռն խառնակութեան Արարչական, որ հետեւեալ տեղեկութեան իւր այլ եր հարապատուութեան մասն: «Այս թիւնն Յոստանութեանն յարմարութիւն Յոստանութեանն» առաջ զին ձեռն որք: «Եւ ի ձեռն ի Տարեգիրքին զիւր Մտաւոր, եւ որ Երեւանու մէջ՝ որքանովն է զարգացել եղևը ի մասնագործարի արդ ընթանալիս՝ որք միջ: ըստ յամբն զհարապատուութեան արմարակն, եւ ապա՝ հարապատուութեանն զիւր Յոստան 1850. յամբ միջ: Լեւոնապետի միջը, առաջը ազա նաւն զերկրորդ թիւ արմարի եւ ուրք: «Եւ զիւր զընթացի զան գտաւնն: զոր ի թիւնն իւր ի կոտորակն գնուցանել յամբ 1852. յամբ միջը ընդ երկր ին արմարի կոտորակն զարմարակն յարմարակն Յեր Պարսկեան Մտաւորակն» (Յեր. էջ 6. 7.) — Այս եւ ի մասնագործարի զարգաց ձեռարկել արմարի միջը, որք ի նախաձեռնակու է թէ «Ստեղծեցան ի Ս. Երեւանին» գրութեան Գրեգորի գրքը Յեր Գրեգորեան ի 1840 ապա: Այս արմարի տեսակ զարմարակն որիւ լայն վերջերեւ զարմարակն առաջը եւ ոյնպէս որքն ուրքն եւ տարբեր յերկրն եւ ոյնպիսի: Մերք առաւելագու հետեւեալն տարբերութեան Փարիզի, որ ինչպիսի է վերջերեւն իր տեսակն՝ առաջը ընդ տարան է, ըստ միջ յամբ միջը նաւն ձեռարկել հետ, եւ միջ այն ընթացեան ընթացիցը՝ ըր երկու ձեռարկել միասն են:

Սրբ տարակալն որ Տարեգիրքն մին է ի զիւրաւոր գրութեանց ամակալան մասնագործութեանն Բայց այն եւս աներկրայ է թէ չի ընդր կատարելագուէ այն անկալութիւնն՝ զոր պատմագրական եւ լեզուագրական ուսմանց զարգացումն զբարեւտ կարող էր ունենայ այնպիսի ուղիւնն պատմութիւնն, որ յճ. Գ. գրքան յորինեալ է առաջինն բարբառով: Արդեամբք իսկ՝ ո՞վ չէր յուսար թէ պիտի գտնէր ի Տարեգիրքս, եթէ ոչ նորանոր եւ անմատոյթ դէպքեր՝ գէթ արդէն ծանուցեալ զիպայ լայն հետազոյցական մանրամասնութիւններ: ո՞վ չէր սպասեր թէ առաւելութեամբ իսկ պիտի տեսնէ ի նմին այն անկալան ընտանեկան ձեւերն եւ ժողովրդական ասացուածներն՝ որոց կիրաւորութեան այնպէս յարմար է անվորեն լեզուա գրեալ պատմութիւն մի: Եւ որպիսիք արգեաք այսպիսի յուսարի անկալութեամբք ի ձեռն առած են զՄիջատ պատմագիր: — Բայց կարծեմք չեմք սխալել թէ թէ համարինք որ ոչ զք իւր անկալութեան համեմատ դասած է զգրութիւնն: նմին հակառակ՝ անկալան որ ստիպուած է խոստովանել թէ երկու նկատմամբ եւս կիրպական կամ գունչայ շարժազանց է եղեր շինած գաղափարն, ունեցած յայտնն:

Այսու չեմք ուզեր ժխտել զգրաւորական արդիւն պատմագիր Սարգսյանիս: չեմք ուրանար Տարեգիրքս երկու հայեցմամբ եւս ունեցած արժանիքն: Բաւ լինելի: Այնչափ միայն կ'ուզենք իմացուել թէ իրականութիւնն չի համապատասխաներ ինչպիսի որ իրաւամբք կը սպասուէր: Մեկնեմք մեր միջքն, միայնգամայն տեսնելու պատմաւորն: Պատմական հայեցմամբ բուսածն իմանալու համար՝ բաւական է միտ գնել թէ ինչու եղանակաւ յորինեալ է Տարեգիրքս: Ինչ որ նախընթաց ժամանակաց կը վերաբերի՝ Հեղինակն ի Տարեգիր պիտի քաղեր իրէն յառաւան պատմագիրներէն, եւ միայն իւր ժամանակակից դէպքերն կարող էր յանձնել գրել: Այսպէս բրած է Միջատ իւր Տարեգիրքն՝ ի սկզբանէ, այս ինքն՝ ի ն, թուականն, մինչեւ

յՈՒՍ. գրեթէ ոչ ուլ ինչ է, եթէ ոչ՝ համառօտ քաղաքած պատմութեան Մատթէի Ուսհայեցույ, որ կը սկսի յամբ 1850. եւ Գրեգորի երկրորդ շարունակութեամբ՝ կը վերջանայ նշանակեալ ՈՒՍ. տարին: Առաջ այս բանին մէջ, որ Տարեգիրք մեծագոյն մասն կը կարգացան, (Տարք. Փարիզ, էջ 21 — 29), ուր ամբողջն առանց յաւելուցանու շարունակողն՝ կը հասնի 124 էջ.) նոր ինչ եւ անմատոյթ չէր կրնար գտնուիլ: Եւ եթէ է գրութեան Սարգսյանիս՝ նայն կարեւոր արտաւոր պատմականութեան մէջ՝ կան զէպք արտաւոր պատմական յՈւսհայեցույն, ստեղծ ալ՝ ինչպէս նաեւ ՈՒՍ. տարեգին մինչեւ Հեղինակիս ժամանակակից դէպքերն, առնուած են յայլոց պատմութեանց եւ զիւրաւորաբար այս վերջին տարբերն երեւան իւրը Ռուսներեանց պատմութեանն, որ թէ չեւ ինքնին քաղաք է յայլոց եւ առաւելագու է նմին Ուսհայեցույն, բայց Տարեգիրքն տարեգին առաջ կ'ընթացէ զան զուրայն եւ կը հասնի մինչեւ 240. (= 1272.) այս ինքն՝ մինչեւ այն միջքն ուր կը զազգի ի նաեւ բուն գրութիւնն Սարգսյանի:

Այս անկալան տառնի այսպ ունենալով՝ անն մարդ ինքնին կը տեսնէ թէ կ'արի սակա ժամանակն, հազու 60—60 տարան պատմութիւն կը մնայ՝ զոր կարող էր նկատու իրեն: Հեղինակիս անձնական զիտուութեանն ի զիւր առակս, որ եւ շատ համառօտ բովանդատութիւնն էր ժամանակակից զիպայ՝ յորս ինքնին միջմտութիւն եւ զարմակից եղած է եւ կամ անպատեւ զտոնուած:

Ի յամբ իւրակ բուսելիքն ալ զիւրին է հետեւեալն՝ պատմական հայեցմամբ բուսածներէն: Գիտեմք որ զբարբ. էին պատմութիւնը՝ զոր ի ձեռնն ունեցած է յորոց քաղած է Միջատ իւր Տարեգիրքն: Արդ թէպէտ էր զիտուած է անվորեն գրել: Եւ այս պատմաւոր համարմանք գործածած է առաջ անդ անվորենն անէն կերպ յատուկ բառերն ու ձեւերն, ուրքն ուրքն եւ ժողովրդական քաղաքարութիւնն էր կարգակերպութիւններ, որով եւ

1 Յես Բայցմալի: 1876, էջ 319: Մոյն նորագիւտ եւ կարեւոր գրութեան վայ այսպէս կը կարգարք է Պատմութեան Հայ Գիրք: 2 Չեռուտեան հասած է բայց ի Մատ. 3 Թէ Ուսհայեցույն գրութեան՝ ուրիշ ժամանակացոր. 4 Կան եւ զբարբ. իւրակ շարագրածն Ռուսներեանց ժամանակագրութիւնն: 5 Ինչպիսիքս ինչ ընտանեկան զամ զՄիջատն, 6 Եւ յորքէ մեր տեղ գիտ անուակ կ'երկն վերջինն, համար. 7 Բայցմալի էր անի վերջութիւնը. (Հատ. Ա. էջ 789.) 8 Աւելի մանրամասն տեղեկութիւն կը գտնելու զորոց վայ ի Միջատն, որոց հետեւ Մատնաղբին բարի որ տարբերաբար պատմագիրներ յիշատակէն ետեւ՝ իստեղ այսպէս յարմար էր անի. 9 Ընկալել էր յաւան եւ յայլոցպիսի միջոց պատմեալ այսպիսի մանրապատմած գրութեան: — Ըստ մասնի թիւն այս ինչ մասնաւոր երկու ի յետին ձեւ հասնելով ի ձեռն ինչ, եւ միջ մեր յարմար պատմութեան մասնակի: 10 Առաջինն է նաեւ Միջատն պատմութեան, 11 Ուսհայեցույն գրութեան պարտեւ: 12 Ընտանեկան գրքերն Ռուսներեանց մինչեւ զերկրորդն Լեւան, եւ որք 13 Կարեւոր զիպայ ինչպիսիպ, 14 Ընտանեկան եւ կարգի պատմութեանն Լեւանի եւ անվորենն: 15 Այլայս մասն 16 անուակ հեղինակն, զի առաջինն է վերջին թեման: 17 Ինչ թիւնը ի մեր կողմ կ'ըլ զարգ. Կան եւ սկիզբն ճիւղն, որքան է ժամանակակից կ'ըլ ինչ ճիւղն: 18 Եւ ինչպիսիպ կ'ըլ ինչ ճիւղն: 19 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 20 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 21 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 22 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 23 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 24 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 25 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 26 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 27 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 28 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 29 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 30 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 31 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 32 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 33 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 34 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 35 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 36 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 37 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 38 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 39 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 40 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 41 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 42 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 43 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 44 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 45 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 46 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 47 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 48 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 49 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 50 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 51 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 52 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 53 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 54 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 55 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 56 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 57 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 58 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 59 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 60 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 61 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 62 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 63 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 64 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 65 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 66 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 67 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 68 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 69 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 70 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 71 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 72 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 73 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 74 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 75 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 76 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 77 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 78 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 79 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 80 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 81 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 82 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 83 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 84 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 85 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 86 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 87 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 88 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 89 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 90 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 91 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 92 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 93 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 94 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 95 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 96 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 97 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 98 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 99 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 100 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 101 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 102 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 103 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 104 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 105 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 106 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 107 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 108 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 109 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 110 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 111 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 112 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 113 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 114 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 115 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 116 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 117 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 118 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 119 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 120 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 121 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 122 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 123 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 124 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 125 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 126 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 127 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 128 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 129 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 130 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 131 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 132 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 133 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 134 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 135 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 136 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 137 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 138 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 139 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 140 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 141 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 142 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 143 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 144 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 145 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 146 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 147 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 148 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 149 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 150 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 151 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 152 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 153 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 154 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 155 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 156 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 157 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 158 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 159 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 160 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 161 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 162 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 163 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 164 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 165 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 166 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 167 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 168 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 169 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 170 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 171 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 172 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 173 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 174 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 175 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 176 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 177 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 178 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 179 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 180 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 181 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 182 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 183 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 184 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 185 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 186 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 187 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 188 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 189 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 190 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 191 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 192 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 193 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 194 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 195 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 196 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 197 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 198 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 199 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 200 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 201 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 202 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 203 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 204 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 205 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 206 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 207 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 208 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 209 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 210 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 211 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 212 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 213 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 214 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 215 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 216 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 217 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 218 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 219 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 220 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 221 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 222 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 223 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 224 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 225 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 226 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 227 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 228 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 229 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 230 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 231 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 232 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 233 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 234 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 235 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 236 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 237 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 238 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 239 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 240 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 241 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 242 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 243 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 244 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 245 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 246 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 247 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 248 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 249 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 250 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 251 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 252 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 253 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 254 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 255 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 256 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 257 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 258 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 259 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 260 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 261 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 262 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 263 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 264 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 265 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 266 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 267 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 268 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 269 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 270 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 271 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 272 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 273 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 274 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 275 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 276 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 277 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 278 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 279 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 280 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 281 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 282 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 283 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 284 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 285 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 286 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 287 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 288 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 289 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 290 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 291 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 292 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 293 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 294 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 295 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 296 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 297 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 298 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 299 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 300 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 301 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 302 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 303 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 304 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 305 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 306 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 307 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 308 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 309 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 310 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 311 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 312 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 313 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 314 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 315 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 316 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 317 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 318 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 319 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 320 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 321 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 322 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 323 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 324 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 325 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 326 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 327 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 328 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 329 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 330 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 331 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 332 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 333 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 334 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 335 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 336 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 337 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 338 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 339 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 340 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 341 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 342 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 343 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 344 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 345 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 346 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 347 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 348 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 349 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 350 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 351 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 352 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 353 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 354 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 355 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 356 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 357 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 358 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 359 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 360 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 361 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 362 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 363 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 364 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 365 Եւ կամ ուրիշ ճիւղն: 366 Եւ կամ ուրիշ ճիւ

մարտ է ըստ իրեր առավորել կոչել Տարեգրոց նաև առավել մեծադոյն մասն։ սակայն աւելորդ համարած է բոլորովին իւր ժամանակին սովորական աւազներն բարբառոյն գարձընել։ Աստի միայն վերջին ինքնաբեր մասն իրքը եւ արքեանքը առավորելն է ըստ ամենայն ընդարձակութեան բառին։ Այսպէս համամասնութեամբ սակաւ առավորել բառեր ու ձևեր բովանդակելով առավել ընդարձակ մասն, եւ շատ կարճ ըլլալով յետին առավորելն մասն, չի կրնալ ըսիք՝ Տարեգիրքս եւ ոչ բանասիրաց փափաքն ընուլ։

Հետազոտութեանց սկիզբներն (A) քանի մ'օրինակ յառաջ բերած ենք ի Տարեգրոցս՝ առ երկ գնելով զնորիմաստ Հատման Առահայեցոյն, յորոց ակնյայտիկ կը տեսնուի թէ այս վերջնոյն պատմութենէն առեալ եւն առավելքն, թէեւ ոչ սակաւ որքեք կը տեսնուին նշմարաւոր այլ եւս գրուածոց։ Յաւերուք սատ այլ եւս օրինակներ, որք միեւնոյն պատմութենէն զարեալ են։

Ա. Գրեցի թուղթ (Մեմորան) առ Գազէի եւ կոչեր առ ինքն մեծամեծ երգմամբ։ Եւ Գաւզի ոչ կամեցաւ զնայ։ Իսկ անորէն Սարգիս Տանգերն համախառնելու իւրոց քայայտեղին զնա, սակաւօք էր լուրիս ըլաւ, ով թագաւոր։ Եւ քրին միջնորդ զՏեր Պետրոս։ Յայնժամ անկեւ եղեւ Գազիկ եւ զնաց իսկ ուղարկեալ անարեղին առ Մեմորանին զքաղաքին Անայ քառասուն բանուլին եւ զիւր զինի թէ Ամենայն արեւելքն քո եղև։ Կոչեց թագաւորն զԳազիկ, եւ քրմայինն եւ թուղթն առաջի նորա եր եւ սասց թէ Չառմանայն արեւելքն քո ետուն ինն։ Եւ սակ Գազիկ զՄեմորանին, թողարար Հայոց եւս եւ, եւ ես ոչ սամ զԱնի ի մեւ։ զի սուտ երգմամբ աներ զիս ի տեւ։ Եւ երեսուն ոչ պիտեալ ոչ հաւաներ։ Եւ յորժամ հառչ լիտաւ, ետ զՀայն ի ձեռս Յունաց։ (Տես Առահայ. էջ 109—111)

Բ. Գրեցի Մեմորանն առ կամոզնիկոսն տեր Պետրոս եւ կոչեց զնա։ Եւ նա զտար մեռանն ի գիշերի հանեալ իւրիկ ամանուց թաղեաց ի զեան, ոչ արտօրէր եկեղեցիք Հայոց ի սուրբ ձիկոյն։ Եւ ինքն զնաց ազատք սասն իւրոյ երեք հարիւր տարւի եւ եպիսկոպոսար։ Եւ ի ստանենն նորա զղորդեալ զաղաքն ամենայն ի հանդիպումն նորա. եւ մեծ փառք ստարն զնա ի սուրբն Սոփի. եւ եկին առ նա թագաւորն եւ պատրիարքն։ Եւ հրամայեց ինչոյանէլ զնա յառաջ տուն, եւ այլ նախ յովի աւաւք ի պետն նացա։ Օր գ զնաց սուրբ հայրապետն առ թագաւորն։ Եւ իւս թագաւորն ի յոտն նմա, եւ նստուցաներ զնա ի յովիտ սոփի։ Եւ երբ իւս տեր Պետրոս, էաւ զպէտն տեր եղիտ, եւ հարիւր միւրիկ եւ վերջնայն առեալ ի նմանն։ Չոր հարցաւ թագաւորն ցարե կոչեւ։ Եւ նա ասէ. Ով թագաւոր, սմեռ հայրապետական է, չի որոշ նորի ի վերայ ուր տար։ Եւ թագաւորն հրամայեաց թողուլ։ (Տես Առահայ. էջ 123—125)

Գ. Չարայեալ (Պարսի) յեղեց զորս ի Բաղէ, եւ ետ քերել զմեծ բարանն զոր Աստիկ կայրոյն վառն քաղաքին Հարայն էր շինեալ, եւ եղեալ անդ Տիգրատասն օրիւ աւաւք արարուլ թեմար։ Եւ յորժամ կանգնեցին, զոչաց քաղաքն յաճէ նորա։ Եայնժամ երեք ըր փառ ի քաղաքն փոքր բարանք սկիւն կանգնեցին զնոցէմ նորա, եւ յառաջինն քարն իւրիկ քո ի խոզանն եւ երկն, եւ զտարսն քաղաքացիներ։ Այս յիս աւաւք այլազգիսն նորից պարանն, եւ սկսան հարկանել զպարսկապն մեծամեծ արտեր, եւ վարհաւրեցաւ քաղաքն։

Քայնժամ ձայնաց պարն Աստիկ ի քաղաքն թէ Ով եկէ իս այր գարանն, նա սամ իւրեւն լաւ սոփի եւ սքառալի։ Եւ երբ յառաջ քաղաքն մի եւ սասց. Եւս այրեմ զնա, եւ վարենք զն հեղուս։ զի ես չունիմ զգը որ լան զնա։ Եւ ետուն նմա ըր տաւոր եւ զնի եւ սառաւարաւ, եւ հեծաւ եւ կայտեաց յինքն թիւր երեք շէք. եւ կայտեաց թուղթն ի ժայր բարբերն եւ ինքնոր այտօն յարկն, զնայր ի վերայ (Նմանօրն)։ Եւ նորա իրիւր թէ ինքնաւոր է, եւ չխոսեցան ընդ նա։ Եր ժամն կես օր եւ լաւ, եւ ամենայն արք պատերազմին ներկէն ի խորանա իւրեանց։ Եւ երկ քառանկն առ բարանն, եւ նորա կարծէին թէ ընդ մեծութեան նորա հրանայր։ Եւ հնան լիկ շէք, իւրի ի բարանն. եւ լայր շուրջ առեալ զնաւ հարկաներ զերկրորդն եւ զերրորդն, եւ վառեցաւ բարանն իւր։ Եւ քառանկն զարձաւ ի փարեկ, եւ ամենայն բարձրութիւն զորացն ի գո, եւ անկաւ անկաւ ի քաղաքն, եւ ետուն նմա ինչ բարանն։ (Տես Առահայ. էջ 142—145)

Դ. Ի սոյն ամի ի մեծն երկի իւր միւս վաճճեալն օր յամենայն արեւելք։ Գեղեի քայր՝ շերիս Տաւր. եւ էր շուրջ կարծի եւ լիկ։ Եւ յայտ սաստեւ եղեւ սով վայրի անասունն եւ թռչնոց, եւ չքտանիկն կերակուր, եւ նեղեալք ի սոյնի զինեցին սփառ ի մարդիկ եւ ի շէն։ Եւ նորա անհոնայ կտորներն գնաւ։ Իսկ որքմորմեցն կերակուրէին գնաւ ի տունս իւրեանց եւ արձակեին, եւ ամենայն մարդ ի գաւթ որքմորմեցն շարժեր ի վերայ նոցա։ Եւ տերն յիջրեկոտայ մեծ Արարիկ Նորտորն յովի որ հրամայել քառասուն քունը յորն եւ քառասուն զարի եւ քառասուն իրի, եւ շատ խոտ եւ յարգ հազիւր ի վերայ քաղաք, որ սփռի թռչունք եւ անասունք։ (Տես Առահայ. էջ 156—158)

Ե. Ի յուսանայ առաւօտին կից յանկիւրք բերդին սփառ տարք զնա յեր զորն, եւ յանկիւրքն դեմն վրի։ Եւ փայտեղի քար ի մը ի բերդն, եւ պարն թորոն վերէր գնաւ։ Եւ ոչ ժամանեալ ի բերդն վերէր գաւթ փայտեղի քար՝ ձեռակապեց, եւ արտօրէ վարդապետ փայտէլ Հեռակապեց, եւ չուր բարբարեցին ի բերդն, եւ յոր թուրի։ Վ զտեան ընկիւրք բերդին, բացին զքաղաք գաւթն եւ սկսան փռել։ Պարն թորոս իւրս ուրախեցաւ, ինչու տաւ ի բերդն, սպա սկաւ քննել զքանն նոցա, քանզի ամենայն գաւառին սոփի եւ արեւմտ անդ էր ժաւ զպեղեալ։ Եւ հրամայեաց յուցանել գաւառ անց իւրեանց. եւ նորա ոչ յուցանեին, եւ սասց յարաւելի գնաւ, եւ մին նեղեալ ի շարժարանացն անկաւ ընդ իւրր ի լայր եւ մեռաւ։ Եւ սկաւ զաւաղ երայրն շարաւել, եւ նա լըրքեին երեսուր սակ. Գրու Հայ նախ իւ, եւ մեք Հունոս ընկան։ Եւ Աղաթանն սաս ար թաղաւորն, որ իս արտիւ չէտամ տար։ Եայնժամ բազկաճաւ պարն թորոս եւ ասէ. Եւ չուք որ զայր հզոր եւ զտեալ թագաւոր սպանել, Եւ Աղաթանն սպաջ Հայոց ազգին։ Եւ էաւ կուսն մի ի մեռն, զնայ ի վերայ լալախաւն, իւրիկ զնա ի գլուխն եւ սաստիկեաց։ (Տես Առահայ. էջ 398—400)

Աւելորդ համարեցանք այս օրինակաց համապատասխանող Հաճոցն եւս ի մէջ բերել յԱռահայեցոյն։ Հետաքննիք կարոյք եւս անմամբ համամասնեալ ըստ ինչ պատմութեանն, (տարգմ. Երեսուրդէն, 1869), որ նշանակայ ըն ի վերջ օրինակաց։

Այս եղանակաւ շարահանուած է Տարեգիրքս մինչեւ ՌԺԱ. տարին։ Իսկ յարող տարեներու գեղեցիկն ի հարկն առեալ ըլլաւք էին այլ մաքրիպետեր։ Եւ արդէն՝ ինչպէս նախորձայն սասն մէջ՝ յայտ՝ եւս կը նշմարուէին հեղաւրդ պատմագրաց։ Բայց արք յերեսան եկելով Ռուսիանոց

